

prava naročito kroz proces kodifikacije postojećih i stvaranja novih normi, u okviru Organizacije ujedinjenih naroda i na regionalnom evropskom nivou. Kako bi olakšao traženje odgovora na to pitanje, autor ukazuje na bitne probleme koje je razmatrao u pojedinim prethodnim poglavljima, stavljajući naglasak na one odnose i činjenice koje su osnova za dalju međunarodnu aktivnost, a u cilju unapređenja prava manjina. Ovo poglavlje, koje je zapravo i zaključak, obuhvaća i razmišljanja i stavove autora o ovoj kompleksnoj problematici, pa ujedno čini i sintezu sveg rada. Dodaci ovoj opsežnoj i nadasve vrijednoj studiji jesu sažetak na engleskom jeziku, biografski podaci autora Silva Devetaka, selektivna tematika bibliografija, te izbor autorovih radova, kako objavljenih, tako i onih, koji su u času izlaska knjige bili u tisku.

Jadranka Grbić

Bernard Stulli

ŽIDOVU U DUBROVNIKU (Jews in Dubrovnik)

Zagreb: Jevrejska općina Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, i Kulturno društvo »dr Miroslav Salom Freiburger«, Zagreb, 1989. 99 str.

Za istraživača koji je zainteresiran za studij dijaspori, Stulijeva knjiga »Židovi u Dubrovniku« izvanredno je jedan izvor. Iako je to »samo« povijest djela židovskog naroda u dijaspori, u Dubrovniku se prelamaju glavni procesi koji prate život Židova u dijaspori. Dolaze kao pojedinci, zatim veće grupe, osniva se zajednica, razara i ponovo stvara. Zaokružujući povijest jedne od židovskih zajednica, knjiga podjednako pridonosi i poznavanju povijesti dubrovačkog kraja.

U uvodnom poglavlju, Stulli iznosi najstarije vijesti o Židovima u Dubrovačkoj Republici koji datiraju iz 14. stoljeća. Dolazili su najviše iz južne Italije, najčešće u svojstvu poslovnih

ljudi. U to doba Dubrovnik postaje značajan pomorsko-trgovački grad, važno središte posredničke trgovine između balkanskih zemalja i ostalih jadranskih, i dijela mediteranskih tržišta. Međutim, tek krajem 15. stoljeća, Židovi se stalno nastanjuju u Dubrovniku, što je uglavnom poticano progonima Židova iz Španjolske i Portugala. Takvo naseljavanje izaziva otpore nekih krugova domaće sredine, koje Stulli analizira ne zadržavajući se samo na konstatacijama da je predrasuda bilo, nego analizira njihove uzroke opisujući gospodarsku situaciju i, uvijek, ponovo, u svakom razdoblju, odnose crkve i Republike. S obzirom da je trgovina za Židove bila jedini mogući način egzistencije, dubrovački trgovci vide u njima konkurenciju, te onemogućavaju njihovo naseljavanje. Osim toga, Dubrovačka Republika kroz 16. cijelo stoljeće ima tijesne pomorske, trgovačke i političke veze sa Španjolskom i od nje uživa najveću političku zaštitu, tako da preuzima i španjolsku praksu donoseći odredbe protiv stalnog naseljavanja Židova. Međutim, jačanjem udjela židovskih trgovaca u balkanskoj trgovini i Židovima se počinju izdavati povlastice te se 30-ih godina 16. stoljeća ponovno stalno naseljavaju: postaju stanovnicima (*habitatores*) grada, ali ne dobivaju status »građana« (*cives*), nego i dalje ostaju »stranci« (*foresterii*).

Ipak, taj im status već omogućava da organiziraju svoju zajednicu koja otada ima predstavnika — »konzula«. Po želji dubrovačke vlade, Židovi se isključivo nastanjuju u ulici određenoj za njih i nose znak da bi se razlikovali od kršćana. Takav ih položaj ipak u potpunosti ne štiti od represivnih mjera vlasti koja, ili povećava carine na njihovu robu, ili određuje broj Židova koji se mogu baviti trgovinom, a ostale iseljava. Osim toga, Katolička crkva često poduzima akcije protiv Židova, bilo javnom propagandom, bilo intervencijama kod vlasti. U to doba, krajem 16. stoljeća, dio trgovine sa zaletom preuzima Split, tako da te gubitke osjećaju i dubrovački Židovi. Međutim, zaštitu židovskim trgovcima i njihovim interesima znale su pružiti i turske vlasti koje su nerijetko intervenirale kod dubrovačkih vlasti. Osim toga, Židovi u Dubrovniku bili su po-

slovno povezani sa židovskim trgovačkim kolonijama na Balkanu i u zapadnoevropskim gradovima, što im je olakšalo poslovanje i u vrijeme slabije konjunktura.

U slijedećem poglavlju Stulli obrađuje razdoblje gospodarske recesije u 17. stoljeću. Zbog konkurencije mletačke trgovine, osjećaju se krizni trendovi u gospodarskome i društvenom životu, što opet najviše osjećaju Židovi. Crkva inzistira na njihovoj izolaciji potiče protiv njih javno mišljenje i raspiruje predrasude. Karakteristično je da u to vrijeme dubrovačke vlasti ističu trgovačku konkurenciju Židova i ostalih stranih trgovaca u namjeri da zaštite domaću trgovinu i trgovce. S druge strane, dubrovačka je vlada morala voditi računa o stvarnosti koju je predstavljala tadašnja dominantna uloga židovskih trgovaca u balkanskim čaršijama koja opet dobija na važnosti, posebno nakon katastrofalnog potresa nakon kojeg je trebalo ubrzati obnovu života u razorenu gradu. Tada se pojavljuju i prvi podaci o židovskim obrtnicima, uređuje se Geto, sinagoga, organizira se školstvo i formira židovska zajednica kao *bratovština*, analognu tradicionalnoj organizaciji ostalih dubrovačkih trgovaca i obrtnika.

Organizaciji i funkcioniranju bratovštine, Stulli posvećuje cijelo poglavlje, smatrajući je ključnom za uklaapanje Židova u dubrovačko građanstvo, točnije u redove pripadnika Dubrovačke Republike. Razdoblje 70-ih i 80-ih godina 18. stoljeća posvuda na istočnojadranskoj obali ispunjeno je nastojanjima da se normira status i položaj Židova. Tako Stulli daje usporedni pregled položaja židovskih zajednica iz kojeg vidimo da je položaj Židova u Dubrovniku bio ipak povoljniji. Od tada je i brojno stanje dubrovačkih Židova u stalnom porastu što nam pokazuju i podaci iz popisa stalno nastanjenih u Dubrovniku. Na oko tadašnjih 6—7000 ukupnih stanovnika grada Dubrovnika, Židova ima 3,6%. O društvenoj diferencijaciji unutar židovske zajednice, kao i o asimilaciji i integraciji dubrovačkih Židova u građanstvo i u puk Dubrovnika ne postoje podaci jer su uništeni u Drugome svjetskom ratu. Zato ostaje samo Stullijeva pretpostavka o njihovu u-

klapanju s obzirom na poznatu snagu asimilacije kakva stalno odlikuje dubrovačko društvo.

Potpunu građansku jednakost Židovi stječu u vrijeme francuske vladavine. Dotad, iako ih Republika tretira kao svoje »građane«, nikada se ne precizira njihov položaj nekim zakonskim normama, a tek neka pitanja, kao režim stanovanja, neka trgovačka, carinska i porezna pitanja normiraju se samo upravnim naredbama koje se lako mijenjaju. U novoj situaciji, Bratovština Židova nastavila je svoj život unatoč ukidanju ostalih bratovština, te su uklonjena vrata kojima se Geto zatvarao. Iako je s gospodarskog gledišta, napominje Stulli, razdoblje francuske vladavine bilo nepovoljno, Židovi se angažiraju u isporukama za francusku vojsku koje su bile unosne, te u Dubrovnik dolaze židovskij doseljenici. Jačaju neke židovske trgovačke kuće koje sudjeluju i u formiranju prve Trgovačke komore u Dubrovniku godine 1812.

U razdoblju austrijske vladavine, što je tema slijedećeg poglavlja, dalmatinskim, pa time i dubrovačkim Židovima nameću se stanovita ograničenja građanskih prava što je bila neizbježna posljedica austrijskog pravnog poretka u kojemu je status Židova ograničen. Ponovo dolazi na snagu naredba o zabrani Židovima da trguju žitarijama, da drže kršćansku posluđu itd, što je tek godine 1867. ukinuto na svem području Austrijske Monarhije. Stulli i za to razdoblje daje pregled angažmana Židova prema djelatnostima, međutim i dalje su Židovi najaktivniji kao mešetari. U to doba oni jačaju trgovačke veze s Trstom, neki se od njih čak preseljavaju u Trst, dok drugi prenose svoje sjedište u manje dalmatinske gradove od Benkovca do Budve. Smještajući djelatnost Židova u širi društveni kontekst, Stulli iznosi podatke koji govore o gospodarskom stanju Dalmacije čiji je dio i Dubrovnik. Krajem 19. stoljeća osjećaju se teško posljedice definitivnog sloma velikih jedrenjaka, te propadanje vinarstva zbog bolesti vinove loze i »vinske klauzule«, ugovora između Austrije i Italije, koja je širom otvorila vrata talijanskom vinu, a dalmatinska obezvrijedila. Dolazi do iseljavanja iz Dalmacije u prekomorske zemlje, a po-

nešto industrijskog napretka kroz razdoblje neposredno prije Prvoga svjetskog rata tek je malo potaknulo gospodarski život pokrajine. Nepovoljne gospodarske prilike utjecale su i na ukupno brojno stanje dubrovačkih Židova koje se otad smanjuje. Lokalna trgovina dobiva na značaju i utječe na migracije Židova između pojedinih naselja.

S nastankom jugoslavenske države 1918. javlja se potreba o koordiniranju djelovanja svih židovskih općina na području nove države. Godine 1919. osniva se Savez židovskih općina koji je služio i kao jedan od instrumenata obrane od novonastalog vala antisemitizma. Tada nastaju i problemi uklopanja dubrovačke židovske općine, koje Stulli iscrpno obrađuje. Radi se o aškenaskim zahtjevima za pripojenjem dubrovačke općine Sarajevu, ali ona ipak uspijeva očuvati svoj dotadašnji položaj, svoju autonomiju i povezanost sa sefardskim nadrabinatom u Sarajevu. Pred početak Drugoga svjetskog rata, dubrovačka općina zapada u materijalne probleme zbog mnogih izbjeglica koji sve više dolaze, uglavnom iz Njemačke, Austrije i Rumunjske. Židovska općina u Dubrovniku tada ima 87 članova i zbrinjava 1.600 izbjeglica. Godine 1939. kada se i sluzbena državna politika Kraljevine Jugoslavije opredjeljuje pronacistički, donose se represivne mjere koje kulminiraju 1941. stvaranjem NDH. Stulli ih navodi, kao što navodi i imena prvih žrtava odvedenih u ustaške logore. Stanje životne sigurnosti za Židove u Dubrovniku biva nešto povoljnije s talijanskom okupacijom u jesen 1941. Italija sprečava deportaciju Židova, ali pod pritiskom formira za njih koncentracione logore, od kojih je najveći na dubrovačkom području bio onaj u Ku-parima. Krajem 1942. u njemu je internirano 1700 Židova. Internacijom gotovo svih dubrovačkih Židova prestaje rad i Židovske općine u Dubrovniku.

Najmanje, zaključno poglavlje posvećeno je poslijeratnom funkcioniranju Židovske općine u Dubrovniku koja se obnavlja u ožujku 1945. Stulli završava knjigu konstatacijom o neatraktivnosti Dubrovnika za stalno naseljavanje novih Židova. U Dubrovniku žive samo preživjeli Židovi-staro-

sjedio i neki njihovi potomci, uz nekoliko doseljenika čijim se položajem Stulli nažalost ne bavi.

Sažetkom na engleskom jeziku, obilnom arhivskom i drugom izvornom gradom i statističkim prikazima, Stulli zaokružuje povijest jedne od židovskih zajednica u dijaspori. Stoga će ovaj vrijedan rad poslužiti svim budućim istraživačima zainteresiranim za židovsko pitanje kao nezaobilazan putokaz.

Jelena Zlatković Winter

Cynthia Enloe

POLICIJA, VOJSKA I ETNICITET
(Police, Military and Ethnicity)

Zagreb: Globus, 1990. 204 str.

Prva knjiga u Globusovoj novopokrenutoj biblioteci *Dominantne ideje* (urednik Zvonko Lerotić) jest ova Cynthia Enloe, profesorice znanosti o upravljanju na Clark University u SAD (prijevod Ljiljana Šćurić). Ovo je, zapravo, zbornik autoričnih članak objavljenih u časopisima ili na savjetovanjima o etnicitetu u razdoblju 1973—1980. Iako su ovi članci djelomično prerađeni prilikom koncipiranja knjige (tiskane 1980) sasvim je očito da prijevod dobivamo s velikim zakašnjenjem. Primjeri u knjizi stoga nisu najaktualniji, iako zbog toga rezultati autoričina istraživanja strukture utjecaja i moći pojedinih etničkih zajednica unutar institucije policije i vojske različitih državnih zajednica, ne gube na vrijednosti. Prijevod je utoliko i danas dobrodošao.

Knjiga uz Uvod ima deset poglavlja: (1) Uvod: etnicitet i država, (2) Koristenje etniciteta u vojsci, (3) Etnicitet i mit o vojsci u razvoju Afrike, (4) Etnički čimbenici u razvoju južnoafričke vojske, (5) Značajnost pitanja veze između vojske i etništva: neke misli o Maleziji, (6) Vojska — spavač u britanskoj politici?, (7) Policija i vojska u Ulsteru: državna sigurnost i sigurnost građana, (8) Etnicitet i militarizacija: čimbenici koji određuju ulogu policije u zemljama Trećeg svijeta, (9)